spearheads (Fig. 4), knives, fire strikers, etc. were obtained from a person who had previously collected them using a metal detector at this site. These artefacts together with the 90 artefacts collected during another 2020 expedition that investigated this old cemetery hill (G. Petrauskas) show that a huge 13th–14th-century cremation cemetery existed here.

The remains of Stone Age Settlement V were discovered throughout the investigated area. Its cultural layer had survived better on the hill's SW slope. It consisted of a yellow sand layer up to 20 cm thick with flint finds, of which about 2800 were collected overall). The majority of them consist of raw flint, flakes, and blades. Of the artefacts, the burins, scrapers, inserts, and perforators should be mentioned (Fig. 5). A possible sunken building site was discovered in a layer in trench 19 (Fig. 6). The settlement dates to the Mesolithic and is part of the same settlement investigated by another two expeditions in 2020.

Povilas Zaremba, Linas Girlevičius

Kapinės Šv. Stepono g. 45 Vilniuje

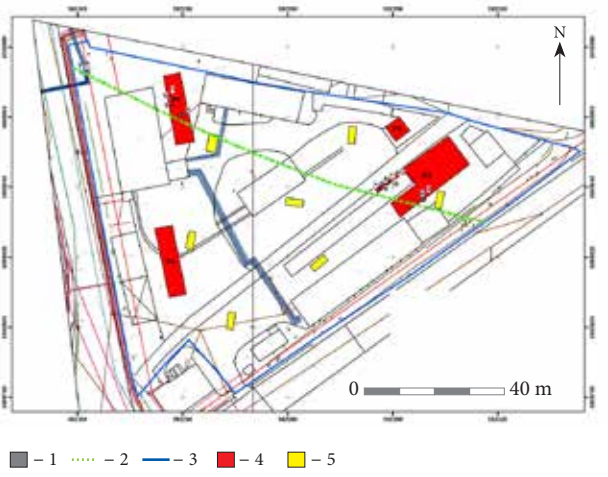
2020 m. lapkritį–gruodį TO atliko detaliuosius archeologinius tyrimus Vilniaus miesto istorinės dalies, vadinamos Naujamiesčiu (UK 33653), teritorijoje, Šv. Stepono g. 45. Sklypas yra greta Šv. Stepono bažnyčios šventoriaus, čia buvusių kapinių. Jame numatoma statyti gyvenamosios paskirties pastatus, didelę sklypo dalį užimtų požeminis garažas. 2019 m. sklype Šv. Stepono g. 45 jau buvo atlikti žvalgomieji tyrimai (G. Jonutis), kurių metu ištirtos 7 5x2 m dydžio žvalgomosios perkasos (bendras 73,5 m² plotas), fiksuotas iki 3,1 m storio XVII(?)–XX a. kultūrinis sluoksnis, aptikta pavienių žmogaus kaulų iš suardytų kapų. Tačiau nesuardytų kapų tuomet neaptikta. Todėl 2020 m. detalieji tyrimai atlikti didesnėmis nei žvalgomųjų tyrimų perkasomis, siekiant nustatyti, ar sklype esama nesuardytų kapų, dar planuota tiriamose vietose visiškai ištirti archeologinį sluoksnį ir patikslinti jo datavimą. Perkasos suprojektuotos tiriamo sklypo R ir V dalyse, kur buvo didesnė tikimybė aptikti archeologijos vertybių, mat atsižvelgiant į anksčiau atliktų žvalgomųjų tyrimų rezultatus kelta hipotezė, kad vidurinėje sklypo dalyje būta aukštesnės vietos (kalvos, kopos ar panašiai), kuri nukasta išlyginant vietovės reljefą XIX ar XX a. Išdėstant 2020 m. perkasas atsižvelgta ir į būtinybę palaikyti saugius atstumus nuo sklype esančių kol kas negriaunamų pastatų, sklypą iš Š ribojančios atraminės sienos.

2020 m. 6846 m² dydžio sklype tirtos 4 perkasos (1 pav.): 104 m² dydžio perkasa 1, 102 m² dydžio perkasa 2, 217 m² dydžio perkasa 3 ir 25 m² dydžio perkasa 4. Iš viso detaliųjų tyrimų metu ištirtas 448 m² bendro dydžio plotas.

Perkasa 1 tirta sklypo ŠV dalyje, ji orientuota kaip ir netoliese esanti Algirdo gatvė bei prie jos tiriamame sklype stovintys pastatai – ŠV–PR kryptimi. 20x5–5,5 m dydžio perkasa tirta dviem etapais: pirmiausia 10 m ilgio Š dalis, vėliau – 10 m ilgio P dalis. Viršutinėje perkasos dalyje nukastas 50–70 cm storio veikiausiai XX a. suformuotas grunto sluoksnis. Tai pilkos spalvos smėlingas gruntas, kuriame būta ir degėsių, statybinio bei industrinio laužo. Žemiau šio sluoksnio tirtas 50–90 cm storio tamsiai pilkos spalvos smėlingo grunto sluoksnis, kurio apatinėje dalyje būta ir molio intarpų. Nors sluoksnis gana vienalytis, jo apatinėje dalyje galima išskirti fragmentišką 5–7 cm storio pilko smėlingo grunto sluoksnelį. Pagal negausiai aptiktus radinius (buitinės keramikos

fragmentus) tamsiai pilkos spalvos smėlingo grunto sluoksnis datuojamas XIX a. Minėtą pilko smėlingo grunto sluoksnelį galima datuoti XVII a. II puse – XVIII a. Žemiau jo visame perkasos plote 1–1,7 m gylyje pasiektas pilkšvo smėlio sluoksnis. Manome, kad šis sluoksnis yra erozinės kilmės, galbūt susiformavęs iškirtus šioje Vilniaus dalyje augusius miškus, pustant. Smėlio paviršiuje matyti įvairių perkasimų žymių, kontūrų, tačiau aiškūs kapų kontūrai neišsiskyrė. Vis dėlto toliau tiriant šį smėlio sluoksnį, perkasoje 1 aptikta ne tik pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų, bet ir kapai 1–4 (2 pav.). Kapai, aptikti apie 2 m gylyje nuo žemės paviršiaus, datuojami XVII a. II puse – XVIII a. Žmonės juose laidoti laikantis krikščioniškų laidojimo papročių, t. y. mirusieji kapuose orientuoti galvomis į V. Palaikai išlikę prastai. Balto smėlio įžemis perkasoje 1 pasiektas apie 2,5 m gylyje.

Perkasa 2 tirta sklypo V–PV dalyje, ji orientuota kaip ir netoliese esanti Algirdo gatvė bei prie jos tiriamame sklype stovintys pastatai – ŠV–PR kryptimi. Perkasa 20x5 m dydžio. Tiriant perkasą 2 fiksuota panaši situacija kaip perkasoje 1: po viršutiniais veikiausiai XX a. suformuotais grunto sluoksniais fiksuotas fragmentiškas tamsiai pilkos spalvos grunto sluoksnis, o po juo – pilkšvo smėlio sluoksnio viršus. Šis pasiektas labai skirtingame lygyje – 40–50 cm perkasos 2 R dalyje ir beveik 2 m gylyje perkasos PV kampe. Atsižvelgiant į šiuos duomenis galima manyti, kad perkasa 2 buvo suformuota, tiriama supustytos kalvos (kopos) PV dalyje, iš dalies jos šlaite. Pažymėtina, kad kalvos ar kopos dabartinio Naujamiesčio teritorijoje vaizduojamos ir 1737 m. datuojamame vadinamajame Fiurstenhofo Vilniaus miesto plane, o storų smėlio klodų, dengiančių ankstyvesnius kultūrinio sluoksnio horizontus su žmogaus veiklos požymiais, aptikta ir kitose Naujamiesčio dalyse.

1 pav. Situacijos planas: 1 – aptikti palaidojimai; 2 – spėjama kapų paplitimo Šv. Stepono g. 45 riba; 3 – sklypo Šv. Stepono g. 45 ribos; 4 – atliktų tyrimų vietos; 5 – 2019 m. G. Jonučio tyrimai. S. Paulausko brėž.

Fig. 1. Situation plan: 1 – discovered burials; 2 – noted boundary of the incidence of burials at Šv. Stepono St. 45; 3 – boundaries of the plot at Šv. Stepono St. 45; 4 – investigation sites; 5 – the 2019 investigation by G. Jonutis.

2 pav. Perkasos 1 Š dalis pasiekus kapų horizontą iš P. A. Venckūno nuotr.

Fig. 2. The N part of trench 1 after reaching the burial horizon, as seen from the S.

Perkasoje 2 atkastas, kaip manoma, erozinės kilmės sluoksnis, paveiktas vėlesnės žmogaus veiklos – smėlio paviršiuje buvo matomi į jį įgilintų perkasimų kontūrai, kai kurie iš jų siekė ir įžemį, kurio paviršius pasiektas 2,5–2,7 m gylyje. Tiriant šiuos perkasimus archeologijos vertybių neaptikta, surasta tik nedaug XIX–XX a. datuojamų archeologinių radinių.

Perkasa 3 tirta sklypo R dalyje, ji orientuota kaip ir netoliese esanti Šv. Stepono gatvė bei prie jos tiriamame sklype stovintys pastatai – PV–ŠR kryptimi. 25–26x10–10,75 m dydžio perkasa tirta 4 etapais, pradedant nuo ŠR dalies. Kultūrinis sluoksnis šioje perkasoje gana stipriai apardytas vėlesnės ūkinės veiklos. Čia XX a., tiek pirmojoje amžiaus pusėje, tiek tarybiniu laikotarpiu, pastatyta įvairių pastatų, statinių. Atkastos iš kalkių skiedinio, kalkių skiediniu ryštų riedulių, betono, gelžbetonio formuotos konstrukcijos, daugiausia – pamatai ir jų fragmentai. Perkasos 3 V dalyje aptikta tarybiniu laikotarpiu statyto ilgo pastato ar kažkokio statinio (jo kontūras matomas situacijos plane) pamatinė dalis, kurios archeologinių tyrimų metu išardyti nepavyko, todėl ši perkasos dalis liko neištirta. Po viršutiniais XX a. suformuotais grunto sluoksniais perkasoje 3 atkasti ankstesniojo laikotarpio artefaktai: XIX ar XX a. datuojamo akmenų grindinio fragmentas, XIX a. tamsiai pilko smėlingo grunto kultūrinio sluoksnio horizontas, kuriame surasta nedaug keramikos dirbinių fragmentų. Žemiau šio grunto sluoksnio būta galbūt archeologiniu laikotarpiu (XVII a. II puse – XVIII a.) datuojamo iki 10–15 cm storio sluoksnelio – pilko ar tamsiai pilko smėlingo grunto. Veikiausiai su šiuo sluoksniu tiesiogiai susiję perkasoje 3 aptikti 8 kapai, kurių perkasimų kontūrai išryškėjo erozinio smėlio sluoksnio paviršiuje. Kapai įgilinti iki įžemio lygio arba įkasti į jį. Jie įgilinti nevienodai – perkasos P dalyje tirti kapai 5 ir 6 net iki 3 m gylio, o perkasos V kampe tirti kapai 6 ir 7 – maždaug iki 2 m gylio. Žmonės, kaip ir perkasoje 1, laidoti krikščioniškai, mirusieji galvomis orientuoti į V. Kai kuriuose kapuose palaikai išlikę labai prastai, o viename jų – kape 7 – kaulų visai nerasta. Pagal kapų aplinkoje aptiktą valdovo Jono Kazimiero šilingą ir bendrą kontekstą kapai datuoti XVII a. II puse – XVIII a. Tikėtina, kad kapų yra išlikę ir po tarybiniu laikotarpiu statyto pastato liekanomis, ten, kur archeologinių tyrimų atlikti nepavyko. Atliekant tyrimus surasta ir nenustatytos paskirties į įžemį įgilintų objektų, kurių daugelis yra vėlyvi, ne archeologinio laikotarpio.

Perkasa 4 tirta sklypo R dalyje, ji kampais beveik tiksliai orientuota į pasaulio šalis. 5x5 m dydžio perkasos didžiojoje dalyje apie 1 m gylyje atkastos buvusio pastato mūrinės liekanos: akmenų, ryštų kalkių skiediniu, mūro sienos (pamatai?), formavusios pastato R–PR kampą, giliau, apie 2 m gylyje, – iš kalkių skiedinio formuotas medinių grindų pagrindas su medinių grindų sijų atspaudais. PR sienos liekanose, regis, yra išlikęs (durų?) angos fragmentas. Pastato mūrinės liekanos, galbūt pusrūsio fragmentai, paliktos neišardytos, ateityje reikės atkasti visą šio pastato plotą. Manome, kad tai vienas pastatų, pažymėtų 1938 m. Vilniaus plane, jis veikiausiai nugriautas po II Pasaulinio karo. Vien kultūrinis sluoksnis tirtas perkasos 4 ŠR dalyje. Čia maždaug 1–1,2 m storio kultūrinio sluoksnio dalis suformuota tarybiniu laikotarpiu. Giliau, iki 2 m gylio, tirti maišyto smėlio arba pilko smėlingo grunto sluoksniai, galbūt susiformavę XIX a. – XX a. I pusėje. Juose rasta keletas radinių. Po jais fiksuotas geltono smėlio sluoksnis – spėjamas įžemis. Kapų ar kitų archeologijos vertybių perkasoje 4 nerasta.

Apibendrinus 2019 ir 2020 m. atliktų tyrimų rezultatus, darosi akivaizdu, kad į sklypą patenka dalis vėlesnės žmogaus veiklos stipriai

apardytų kapinių. Žmonės buvo laidojami į pustomas kopas, egzistavus tokius reljefo darinius liudija ir archeologiniai tyrimai (plg. perkasos 2 tyrimų duomenis). Šis veiksnys galėjo lemti, jog net dalis santykinai giliai esančių kapų buvo stipriai apardyti – tai gali padaryti ir gyvūnai, atkapstę nestabiliame grunte esančius palaikus, kita vertus, tai galėtų būti ir tolesnės erozijos pasekmė. Kapams neabejotinai pakenkė ir vėlesnė ūkinė, gamybinė veikla, ypač vykusi sklypo teritorijoje po XIX a. 7 dešimtmečio, netoliese pastačius geležinkelį ir jį aptarnaujančią infrastruktūrą. Tai, kad XIX a. II pusėje – XX a. reljefas stipriai performuotas žmogaus, liudija ir atraminė siena prie sklypo Šv. Stepono g. 45 Š dalies bei tyrimų metu fiksuoti stori supilto grunto sluoksniai. Didesnė tikimybė aptikti XVII a. II pusės – XVIII a. kapų yra sklypo Š dalyje. Tokį kapų išplitimą galėjo nulemti seno kelio, buvusio už užmiesčio Pieno vartų, padėtis, t. y. tas gruntinis kelias ar keliukas, Šv. Stepono gatvės tąsa, veikiausiai buvo kapinių, o gal ir joms skirto žemės sklypo riba. Netoliese būta 1737 m. Vilniaus plane pažymėtų įtvirtinimų, nuo kurių kapinės vis dėlto turėjo būti nutolusios.

The Cemetery at Šv. Stepono St. 45, Vilnius

In 2020, an excavation was conducted on the plot at Šv. Stepono St. 45 to the S of the defensible Church of St Stephen, built in 1600 in the historic Vilnius suburb of Šv. Steponas. Prior to the construction of this church, this part of Vilnius was a paupers cemetery that existed in the vicinity of church until the 19th century. Nearby was the 16th-century masonry suburban Pienas (Milk) Gate and mid-17th-century earthwork bastion fortifications. An investigation was also conducted on the plot in 2019, but no human burials were found at that time, just bones from inhumations. In 2020, a larger area was investigated: 4 trenches (448 m^2) being excavated (Fig. 1). The excavated cultural layer was 2–3 m thick. The earliest horizon, the archaeological layer, dates to the second half of the 17th–18th centuries, but has survived fragmentally on the plot. The 12 burials discovered during the excavation date to the same period and are connected with it (Fig. 2), but were dug into an erosional sand layer or even sterile sand. Based on the results of the 2019 and 2020 archaeological investigations conducted on the plot at Šv. Stepono St. 45 and an analysis of the cartographic material it is thought that burials occurred only in the N part of the plot and the S boundary of this burial site was probably one of the alleys branching off of Šv. Stepono Street (the old road leading to the Kingdom of Poland) that are depicted in historical plans.